

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrai ir moterys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale ibiblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10
Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13
The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

- Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28
The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

- Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46
Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

- Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76
Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

- Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97
Wincenty Ignacy Marewicz’s “A System of Education for Both Sexes”: About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

- Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115
Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

ŁUKASZ WRÓBEL. Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku, Toruń: Wydawnictwo Naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0

Vokiečių kilmės Livonijos kunigaikštystės bajorų Hilzenų (*von Hülsen, Hielsen, Hylzen, Ilzen*) politinės veiklos kelias Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki šiol nebuvo sulaukęs platesnio tyrėjų dėmesio. Išsamesnės, lenkų istoriko Emanuelio Rostworowskio plunksnai priklausančios biogramos buvo skirtos vos dviem šios giminės atstovams – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriais tapusiems Jurgiui Mikalojui Hilzenui (vok. *Georg Nicolaus Hielsen*, lenk. *Jerzy Mikołaj Hylzen*, 1692–1775) ir Jonui Augustui Hilzenui (lenk. *Jan August Hylzen*, 1702–1767)¹. E. Rostworowskio pateikta glausta šių dviejų senatorių karjeros istorija atspindėjo Livonijos bajorų nuėitą kelią: Daugpilio katedros klebonas Jurgis Mikalojus Hilzenas, 1738 m. išrinktas Vilniaus katedros kapitulos kancleriu, tais pačiais metais tapo Lenkijos Karalystės didžiosios kanceliarijos regentu. Remiamas Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Sapiegos, tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos didžiuoju raštininku, o 1745 m. – Smolensko vyskupu. Vyskupijos, kurioje lankėsi tik du kartus, reikalais rūpinosi rašydamas ganytojiškus laiškus². Vyskupo jaunesnysis brolis Jonas Augustas Hilzenas, Marienhauzo seniūnas (nuo 1721 m.), politinės karjeros laiptais sparčiai kilo remiamas Lietuvos kanclerio Jono Frydricho Sapiegos ir uošvio, Livonijos vaivados Jono Pliaterio. Livonijos seimeliuose renkamas pasiuntiniu į Abiejų Tautų Respublikos Seimą (1735, 1736 ir 1738 m.), pakilo iki Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos regento (1738 m.) ir Breslaujos pilies seniūno (1739 m.) pareigų, o dar po penkerių metų tapo Livonijos kaštelionu (1744 m.). Karjeros viršūnę jis pasiekė 1754 m., užėmęs Minsko vaivados pareigas. Po tėvo mirties paveldėjęs dvarus Livonijoje ir turėdamas valdovo Augusto III palai-kymą, J. A. Hilzenas suformavo stambią paveldimų dvarų ir karališkųjų ekonomijų latifundiją. 1731 m. iš Kazimiero Leono Sapiegos perėmė Asveją ir Drują, 1739 m. iš Juozapo Sapiegos įsigijo Armanavičius. Savo valdose Livonijoje vykdė aktyvią misijinę, karitatyvinę ir švietimo veiklą. 1742 m. Dagdoje, Bukmuižoje, Kaunatoje ir Pildoje įkurdino jėzuitus, Dagdoje, Pildoje ir Asvejoje pastatė bažnyčias, steigė ligonines ir skyrė lėšų mokykloms³. Domėdamasis Livonijos praeitimi, sukaupe medžiagą ir parašė veikalą *Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucyach*, kuris buvo išleistas Vilniuje, Akademijos spaustuveje 1750 m.⁴ Tačiau politikoje ryškesnio vaidmens J. A. Hilzenas nesuvaidino.

1 Emanuel Rostworowski, Hylzen Jan August, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. X, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962, p. 128–129; Idem, Hylzen Jerzy Mikołaj, in: *Ibid.*, p. 130–133.

2 Idem, Hylzen Jerzy Mikołaj, p. 130–133.

3 Idem, Hylzen Jan August, p. 128–129.

4 Jan August Hylzen, *Inflanty w dawnych swych y wielorakich aż do wieku naszego dziejach y rewolucyach, z wywodem godności y starożytności szlachty tameczney tuzież praw y wolności z dawna y teraz jej służących, zebrane y polskiemu światu do wiadomości w ojczystym języku podane*, w Wilnie, 1750.

Kaip klostėsi Hilzenų giminės atstovų karjeros Abiejų Tautų Respublikos valstybės institucijose XVIII a. antrojoje pusėje ir kokią reikšmę Hilzenai turėjo Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo pradžioje, iki šiol nebuvo plačiau analizuota. Šią spragą užpildė 2022 m. Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto leidyklos išleista istoriko ir literatūrologo Łukaszo Wróbelio monografija, skirta Jono Augusto Hilzeno sūnaus Juozapo Jurgio Hilzeno (*Józef Jerzy Hylzen, 1736–1786*) karjerai. Monografinio tyrimo pagrindą sudaro pirminiai archyviniai šaltiniai, autoriaus kruopščiai surinkti 22-ose dokumentų saugyklose Lenkijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje ir Vatikane. Tai Hilzenų valdų dokumentai, privilegijos, finansiniai ir teisiniai J. J. Hilzeno dokumentai, taip pat ypač gausi egodokumentinių šaltinių bazė: paties Juozapo Jurgio Hilzeno rašyti dienoraščiai⁵ bei platų adresatų ratą aprėpianti korespondencija.

J. J. Hilzeno karjera monografijoje pristatoma bendrame Vėtinų valdymo pabaigos ir Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo pradžios sociokultūrinių ir sociopolitinių transformacijų fone, rodančiame autoriaus įsigilintą į įvairiapusę temą istoriografiją. Svarbu pažymėti, kad iš mokslininko žiūros lauko „neiškrito“ ir lietuvių autorių darbai, kuriuose vienu ar kitu aspektu paliečiama J. J. Hilzeno personalija. Tai Arvydo Pacevičiaus darbai, atveriantys J. J. Hilzeno dienoraščio kontekstus⁶, bei Vydo Dolinsko monografija apie Simoną Martyną Kosakovskį, kurioje, be kita ko, aptariama ir J. J. Hilzeno skyrybų su Terese Potockyte, „tiesiog pametusia galvą dėl Kauno pataurininkio, penkeriais metais jaunesnio už Juozapą Jurgį“, tema⁷.

Didiko karjeros tyrimas remiasi lenkų istoriko Adamo Kersteno išskirtais penkiais elementais, nusakančiais bajoro pakilimą iki Abiejų Tautų Respublikos kilmingųjų elito – didikų rango: aukšta kilmė (šeima), tinkamas išsilavinimas, politinių funkcijų atlikimas, didelis valdomas turtas ir šeimos prestižo sukūrimas⁸. Monografijos įvade Ł. Wróbelis atkreipia dėmesį į tai, kad istoriografijoje didikų statusui apibrėžti neretai pasitelkiami tik du kriterijai – žemės valdos bei politinė galia, t. y. jų užimamų senatorių pareigybių skaičius. Daug mažiau reikšmės skiriama asmens išsilavinimui ir giminės visuomeniniam prestižui. Pritardamas A. Kersteno nuomonei, kad „nuo paskutiniojo XVI a. ketvirčio iki XVIII a. pabaigos tik asmuo, atitinkantis visus penkis elementus, gali būti priskiriamas aukščiausiajam visuomenės sluoksniui“, autorius atitinkamai konstruoja ir savo tyrimą. Knygą sudaro penki

5 Vienas dienoraščių sulaukė šiuolaikinio leidimo, žr. *Juozapo Jurgio Hilzeno 1752–1754 metų kelionės dienoraštis / Dziennik podróży Józefa Jerzego Hylzena w lat 1752–1754*, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

6 Greta anksčiau minėtos šaltinio publikacijos taip pat žr. Arvydas Pacevičius, Juozapas Jurgis Hilzenas ir jo Dienoraštis: keli štrichai masono biografijai, in: *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje. Idėjos, istorija, asmenybės*, sudarė Vytautas Jogėla, Vilnius: Nacionalinis muziejus, 2012, p. 175–195.

7 Vydas Dolinskas, *Simonas Martynas Kosakovskis. Karinė ir politinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794 metais*, Vilnius: Vaga, 2003.

8 Adam Kersten, *Warstwa magnacka – kryterium przynależności*, in: *Magnateria polska jako warstwa społeczna*, red. Władysław Czapliński, Adam Kersten, Toruń: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1974, p. 11–12.

skiria, apimantys visus penkis elementus: 1. *Šeima ir giminystės ryšiai* (p. 35–121); 2. *Gimimas, auklėjimas, išsilavinimas* (123–183); 3. *Politinė veikla* (p. 185–273); 4. *Valdos ir ūkis* (p. 275–317); 5. *Giminės prestižas* (p. 319–355).

Pirmajame knygos skyriuje pristatęs giminės kilmę ir aptaręs pirmuosius didikų statusą pasiekusius giminės atstovus, L. Wróbelis susitelkia į artimąjį J. J. Hilzeno aplinkos ratą – jo šeimą. Ypatingas dėmesys skiriamas ne tik tėvo, Minsko vaivados Jono Augusto Hilzeno, vaidmeniui, bet ir motinos Konstancijos Pliaterytės-Hilzenienės (*Konstancja z Platerów Hylzenowa*) asmenybei atskleisti. Knygoje parodoma, kad „Hilzenų turtams susijungus su išsilavinimu garsiais Plateriais“ (p. 89), prie giminės ekonominės gerovės kūrimo daug prisidėjo ir Konstancija, kuri, likusi našle, savarankiškai administravo daugelį dvarų, o „rūpindamasi savo valdomis, [...] buvo priversta daugelį savaičių praleisti karietoje [...] keliaudama į Gdanską, Varšuvą ar Livoniją, kur prižiūrėjo mokesčių surinkimą, sėja, prekių persikirstymą tarp dvarų ir valdų. Norėdama ateityje visam laikui įsikurti Vilniuje, įsakė suremontuoti Hilzenų rūmus Lukiškėse“ (p. 90). Autorius atkreipia dėmesį ir į tai, kad didikė ne tik domėjosi ekonomine šeimos gerove, bet ir rūpinosi giminės politinio statuso išlaikymu, anūkų karjeromis, aktyviai sekė rinkimus į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą. Baro konfederacijos laikotarpiu K. Hilzenienės užmegzti kontaktai buvo naudingi jos sūnui Juozapui Jurgui, nes padėjo apsaugoti sūnaus valdas.

Šeimos ryšiai, santarvėje gyvenusių tėvų sukurtas ekonominis pagrindas, kuriuo aktyviai rūpinosi našle likusi motina, kaip ir tėvo užimamos pareigos, buvo vieni iš esminių elementų J. J. Hilzeno tolesnei karjerai. Vis dėlto paties J. J. Hilzeno šeiminių gyvenimas, kaip atskleidžia L. Wróbelio tyrimas, nebuvo laimingas. 1761 m. J. J. Hilzenas vedė savo trečios kartos giminaitę Teresę Potockytę, Voluinės vaivados Mykolo Potockio dukterį, su kuria po metų susilaukė sūnaus Jono Jurgio. Tačiau jau 1765 m. sūnelis mirė. Daugiau vaikų pora neturėjo. Abipusiu sutarimu santuoka buvo anuliuota 1776 m., t. y. po 16 bendro gyvenimo metų (p. 114–119).

Antrajame knygos skyriuje, aptardamas didiko išsilavinimą, autorius atkreipia dėmesį į pradinį ugdymą namuose – Dagdos rūmuose, tiesiogiai vadovaujamą išsilavinusio tėvo J. A. Hilzeno (p. 125–126), o kartu pristato rūmų bibliotekos knygų rinkinį, sudariusį reikiamą pagrindą pradiniam lavinimui įgyti. Iš atlikto tyrimo sužinome, kad keturiolikos metų jaunuoliui tėvas pasamdė asmeninį mokytoją – jėzuitą Karolį Virvičių (*Karol Wyrwicz*), kurio vadovaujamas Juozapas Jurgis tęsė studijas, o kartu rengėsi edukacinei kelionei po Vakarų Europą. Gausiai paties J. J. Hilzeno rašytu dienoraščiu dokumentuota 1752–1754 m. edukacinė kelionė ir joje įgytos patirtys monografijoje pristatomos pagal aplankytų šalių eiliškumą: „Vienos edukacija“ (p. 131–151) ir „Paryžiaus *Grand Tour*“ (p. 151–184).

Politinei didiko veiklai skirtame trečiajame knygos skyriuje nuosekliai aptariama J. J. Hilzeno karjera nuo Augusto III pažo (lot. *cubicularius*) ir šambeliono (1754 m.) pareigų iki Breslaujos pilies teismo teisėjo (1756 m.), Livonijos kašteliono

(1760 m.) ir Livonijos vaivados (1765 m.) pareigybių užėmimo. Autorius argumentuotai parodo, kad J. J. Hilzenas dar iki naujojo valdovo rinkimų nusišalino nuo etmonų grupuotės ir perėjo į Stanislovo Augusto Poniatovskio, su kuriuo susipažino Paryžiuje, pusę. 1763 m. jis pasirašė Čartoriskių Familijos inicijuotos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos aktą ir konvokaciniame seime atstovavo Familijai (p. 224–227). J. J. Hilzenas buvo reformų šalininkas. 1766 m. jis parengė ir įteikė valdovui Stanislovui Augustui „Respublikos pataisymo“ programą, kurioje pasisakė už *liberum veto* panaikinimą, kariuomenės padidinimą, lokalinės milicijos įkūrimą, mokyklų ir akademijų reformavimą, komunikacinio tinklo kūrimą, monetos kurso stabilizavimą, manufaktūrų steigimą ir valstybinio prekybos laivyno kūrimą. Siūlė suteikti teisių miestiečiams, panaikinti baudžiąvą, ją keičiant į mokesčius pinigais ir grūdais (p. 230–232).

Knygos autorius pabrėžia, kad, po tėvo mirties užėmęs vakuojančią Minsko vaivados vietą (1767 m.), Radomo konfederacijos metu J. J. Hilzenas liko ištikimas valdovui. Į Baro konfederaciją jis neįsijungė, bet, pasinaudojęs situacija, sugebėjo iš Stanislovo Augusto išsirūpinti Mscislavo vaivados pareigas (1770 m.). Tai buvo jo politinės karjeros viršūnė. Po pirmojo padalijimo politiniame gyvenime svarbesnio vaidmens J. J. Hilzenas nebevaidino (p. 264–273).

Ketvirtajame knygos skyriuje nuosekliai aptariama ekonominė J. J. Hilzeno padėtis, jo paveldėta ir įsigyta nuosavybė bei ūkinės iniciatyvos. Penktajame skyriuje, skirtame išryškinti J. J. Hilzeno rūpinimąsi giminės prestižo įtvirtinimu, dėmesys sutelkiamas į dvarus ir rezidencijas, veiklą masonų ložėje, taip pat aptariamos užsienio kelionės. Pagrindinė J. J. Hilzeno rezidencija – Breslaujos pavieta Druveto ežero pakrantėje buvę Belmonto rūmai – iki šių dienų neišliko. Rūmų vaizdą susikurti padeda išsamus autoriaus aprašymas bei pateikti duomenys apie rūmų archyvą ir biblioteką, dvaro tarnautojų korpusą ir dvaro kanceliarijos veiklą. Mecenatinę J. J. Hilzeno veiklą atskleidžia knygoje glaustai aptartas vienuolių misionierių įkurdinimas Asvejoje (1786 m.), parama gailėstingosioms seserims ir kitos fundacijos (p. 322–323).

Apibendrinant galima teigti, kad aptariama knyga – tai išsami Mscislavo vaivados Juozapo Jurgio Hilzeno biografija, per didiko karjeros prizmę parodanti Apšvietos epochos žmogaus veiklos sociokultūrinį ir sociopolitinį lauką. Knyga atskleidžia, kaip Vetinų laikų sarmatiškoje-barokiškoje Jono Augusto Hilzeno aplinkoje užaugęs Juozapas Jurgis iš konservatyvaus didiko virto apsišvietusiu sarmatu – masonų ložių nariu, kosmopolitu ir baudžiąvos panaikinimo šalininku. E. Wróbelio monografija yra originalus indėlis į Naujųjų laikų epochos Abiejų Tautų Respublikos visuomenės elito tyrimus.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Lietuvos istorijos institutas

ORCID 0000-0002-3361-4151